

MARINEHISTORISK TIDSSKRIFT



46. årgang Nr. 4 - november 2013

MEDDELELSER FRA ORLOGSMUSEETS MODELBYGGERLAUG

Orlogsmuseets Modelbyggerlaug har til huse i den gamle arrest på Nyholm, hvor der hver tirsdag er travlhed med de forskellige modelprojekter, der er i gang. Det kan man læse mere om herunder.

Programmet for efterårssæsonen 2013

Som vanligt afholder laugets velbesøgte laugsaftener ("onsdagsaftenerne") den første onsdag i månederne september, oktober, november og en julekomsammen i december samt januar, februar og marts med en generalforsamling i april.

Disse aftener foregår normalt på Orlogsmuseet, Overgaden oven Vandet 58, 1415 K, medmindre andet annonceres. Der er gratis forfriskninger til de fremmødte.

Den resterende del af efterårsprogrammet for 2013 ser således ud:

OBS: Bemærk den ændrede dato for laugets julearrangement:

Tirsdag den 3. december 2013 kl. 18.00:

Som altid afholder laugets den traditionsrige julekomsammen i december. For at flest mulig medlemmer kan deltage, har vi i år valgt at lægge begivenheden om tirsdagen på Orlogsmuseet. med andespil, kanonsalut og hyggeligt samvær. Arrangementet omfatter spisning/buffet samt det traditionelle andespil med store og små gevinster. Prisen er 125,00 kr. pr. deltager og dette inkluderer entré, julebuffet og en spilleplade. Husk at medbringe en lille gave til ca. 35 kr. Husk tilmelding senest mandag den 25. november til Poul Henrik Westh (mail: formand.ombl@gmail.com, tlf.: 20 16 76 92)

PROGRAMMET FOR FORÅRET 2014 SER SÅLEDES UD:

Onsdag den 8. januar kl. 19.30 er laugets traditionelle "show and tell"-aften på Orlogsmuseet, hvor alle interesserede medlemmer møder op med egne modeller, færdige eller igangværende, og får en god og udbytterig snak med ligesindede om modelbygning, historie og teknik. Der er altid et stort og ivrigt fremmøde og mange

fortsættes på inderside af omslag bagerst

MARINEHISTORISK TIDSSKRIFT



46. årgang

Nr.4 - februar 2013

MARINEHISTORISK TIDSSKRIFT

Udgivet af:

Selskabet
ORLOGSMUSEETS VENNER /
MARINEHISTORISK SELSKAB
Henvendelse vedr. medlemskab/
abonnement til kassereren Niels
Probst - E-mail: niels.probst@gmail.com
eller tlf. 2213-2756

ORLOGSMUSEETS
MODELBYGGERLAUG
Henvendelse vedr. medlemskab/
abonnement til formanden Poul
Henrik Westh, Havdrupvej 88, 2700
Brønshøj. E-mail:
formand.ombl@gmail.com eller
tlf. 2016-7692

Redaktion: Niels M. Probst (ansv.h.)
Vallerød Banevej 50
2960 Rungsted Kyst
Tlf. 2213-2756
e-mail: niels.probst@gmail.com

Layout: Tom Wismann
e-mail: twismann@gmail.com

Tidsskriftet udkommer fire gange
årligt.

Artikler og anmeldelser, der ønskes
optaget i tidsskriftet, sendes til
redaktionsadressen. Sidste frist
for indlevering af stof er den 10.
i månederne januar, april, juli og
oktober.

**Eftertryk er kun tilladt med tydelig
kildeangivelse.**

Tryk:
Glumsø Bogtrykkeri A/S
Tlf.: 5764-6085, ISO 14001,
Svanemærkelicens 541-445

INDHOLD

Artikler:

- Bornholms rolle i dansk
sikkerhedspolitik under den
Kolde Krig 3
*Sune Christiani og
Daniel Dyrbjerg*
- Victor Hansens pistoler 30
Jan Speerschneider
- Med Thetis til Færøerne og 39
Grønland 1960
Theis Nielsen

www.marinehist.dk

*Forside: Maleri udført af Victor
Hansen. Slaget ved Helgoland 9. maj
1864. Bagerst i billedet ses HEIMDAL,
JYLLAND og NIELS JUEL. Forrest ses
RADETZKY og SCHWARZENBERG.*

Bornholms rolle i dansk sikkerhedspolitik under den Kolde Krig

Sune Christiani og

Daniel Dyrbjerg

*Hovedopgave på journalisthøjskolen
forår 2009. Her bringes del et af to.
Del to følger i MHT nr. 1/2014.*

Skamplet og perle

**Solskinsøen, Østersøens perle og
Klippeøen. Bornholm er den smukke
ferieø med den fantastiske natur.
Men øen var også central i det danske
forsvar mod Warszawapagten
og spillede en vigtig rolle i dansk
sikkerhedspolitik under Den kolde
Krig.**

Da russerne forlod Bornholm efter
Anden Verdenskrig, gjorde de det på

nogle særlige betingelser; nemlig at
Danmark skulle genbesætte øen uden
fremmed hjælp. Det førte senere til, at
Danmark helt forbød NATO-øvelser på
og omkring øen.

Ifølge Kjeld Hillingsø, tidligere chef
for planlægnings- og operationsstaben
i Forsvarskommandoen, gav restriktionerne Danmark et dårligt image i
NATO.

”Jeg synes, det var en skamlet,” siger
Kjeld Hillingsø.

Ifølge den pensionerede generaløjtnant ændrede Danmarks status sig
først, da Danmark op til Den første
Gulfkrig i 1990 sendte krigsskibet
Olfert Fischer til Den persiske Golf.

Under Den kolde Krig var Bornholm



*Minelæggeren LINDORMEN og den russiske minelægger VLADIMIR POLUKHIN i
Rønne havn den 5. april 1946 - dagen hvor russerne forlod Bornholm.*

ikke blot rundkirker, strande og Krølle-Bølle, men også et sted hvor radarer, lyttestationer og observationsposter samlede efterretninger ind fra Warszawapagten. Forsvarets efterretningstjeneste (FE) var ikke i tvivl om øens betydning.

”Bornholm var sammen med Grønland Danmarks vigtigste bidrag til NATO,” siger tidligere chef i FE Jørgen Otto Hjorth.

Selvom Danmark var medlem af NATO, optrådte man ikke håndfast over den store fjende i øst. Derimod grænsede det danske diplomati omkring Bornholm til det føjelige over for Sovjetunionen.

Bornholm i bjørnens klør

Sovjet forlod Bornholm i 1946, men supermagtens skygge hang over den idylliske klippeø mere end 50 år efter. Med slet skjulte trusler og stormagtsdiplomati fik Sovjetunionen indflydelse på den danske sikkerhedspolitik i Østersøen under Den kolde Krig.

Selv ikke med et NATOMedlemskab i ryggen turde Danmark for alvor udfordre bjørnen i øst.

Den 20. november 2000 er en skærsningsdato i Bornholms historie og i dansk sikkerhedspolitik. På den dato deltog britiske faldskærmstropper i en øvelse på Bornholm som de første udenlandske soldater siden 1946,

selvom Bornholm i lighed med resten af Danmark havde været medlem af forsvarsalliancen NATO siden 1949.

Den lange pause skyldtes en note, som beskrev vilkårene for tilbagetrækningen af de sovjetiske styrker fra Bornholm. En note der førte til en politik, som ifølge pensioneret generaløjntant Kjeld Hillingsø var direkte følgagtig i perioder. Bornholmerne var heller ikke tilfredse.

”Restriktionerne var uforståelige for os. Spørgsmålet var, hvem der ville komme og hjælpe os, hvis vi var blevet besat. Hvis Sovjetunionen stillede NATO over for en sovjetisk besættelse, hvad ville forsvarsalliancen så gøre? Ja, vi måtte jo nok klare ærterne selv,” fortæller pensioneret major på Bornholm Poul A. Pedersen.

Bornholmerne følte sig mere udsatte

Mens resten af Danmark fejrede befrielsen fra tyskerne 5. maj 1945, måtte bornholmerne gå i dækning for sovjetiske bomber. Og da bombardementerne endelig stoppede den 8. maj, blev øen genbesat; denne gang af Sovjetunionen.

Det skabte en særlig bevidsthed på øen, som blandt andet oplevede større tilslutning til Hjemmeværnet end i det øvrige land. Forsvarsviljen var på dette punkt større på Bornholm end i resten af landet.

Det svigt, som bornholmerne følte under slutningen af krigen, satte ar i

befolkningen. Her udtrykt af tidligere amtmand på Bornholm Niels Elkær-Hansen i sin selvbiografi fra 1961:

”Hvis krigen kommer” hed en husstandsomdelt pjece, som Statsministeriet udsendte i 1962.

Der blev lavet grin med den [...], men på Bornholm var der ingen, der lo. Erindringerne om bombardementerne i 1945 og forestillingen om, hvad der kunne ske i koldkrigens tid, manede til eftertanke.”

Notens undfangelse

I 1945 blev Bornholm befriet af Sovjetunionen. Resten af Danmark blev befriet af britiske styrker, men de nåede ikke til Bornholm.

Det blev en dramatisk afslutning på krigen for bornholmerne, fordi den tyske kommandant på øen havde fået ordre på, at han kun måtte overgive sig til englænderne eller amerikanerne efter den 5. maj.

Først ved den generelle kapitulation (den 9. maj) måtte han også overgive sig til sovjetiske styrker.

Dette blev skæbnesvangert for ti bornholmere, der mistede livet i de sovjetiske bombardementer.

Kl. 14.30 den 9. maj indtog Sovjetunionen Bornholm og blev på øen i næsten et år efter krigens afslutning. Den sovjetiske befrielse ændrede sig til en besættelse, men forløb stort set problemfrit for den bornholmske civilbefolkning. De sovjetiske tropper



Forsiden til pfamfletten “Hvis krigen kommer” som i 1962 blev udsendt til samtlige hussatnde i Danmark.

opførte sig generelt pænt og blev straffet ubønhørligt af deres overordnede, hvis de trådte ved siden af.

Midt i maj 1945 besluttede det britiske udenrigsministerium at trække alle britiske styrker ud af Danmark, så snart deres tilstedeværelse ikke længere var strengt nødvendig. Dette skete for at lægge pres på Sovjetunionen for at trække sine tropper hjem fra Bornholm. Det skete ikke. Få dage efter overrakte den sovjetiske kommandant, Fjodor Korotkov, på øen en officiel meddelelse om, at den sovjetiske besættelse var midlertidig, til den bornholmske amt-

mand, Poul Christian von Stemmann. Under en FN-konference den 8. februar 1946 holdt den danske udenrigsminister, som stod udenfor partierne, Gustav Rasmussen, møde med den sovjetiske viceudenrigskommissær Andrej Vysjinskij og spurgte til de sovjetiske planer vedrørende Bornholm. Gustav Rasmussen fremhævede, at en tilbagetrækning ville fjerne den sidste mistro mod sovjetregeringen i den danske offentlighed. Vysjinskij gav ikke noget bestemt tilsagn, men ifølge Gustav Rasmussens egne notater gik han fra mødet med en følelse af, at det havde været nyttigt.

Sovjetunionen trak sig tilbage

Gustav Rasmussens fornemmelse viste sig at være rigtig. Cirka en måned senere, den 5. marts, modtog den danske gesandt, hvilket svarer til en ambassadør, i Moskva Thomas Døssing en meddelelse fra den sovjetiske udenrigsminister, Vjatjeslav Molotov. Dette skulle blive en kilde til mange noteudvekslinger de to lande imellem. Den lød således:

"Hvis Danmark er i stand til nu med sine tropper at besætte øen Bornholm og på Bornholm at oprette sin administration uden nogen som helst deltagelse af fremmede tropper og fremmede administratorer, da tilbagekalder Sovjetregeringen sine tropper fra Bornholm og afgiver den til den danske regering."

Dette var særligt, da Sovjetunionen kun frivilligt forlod ganske få af de områder, som det besatte under Anden Verdenskrig.

Gustav Rasmussen svarede, at Danmark fuldt ud var i stand til at genbesætte Bornholm uden fremmed hjælp. At det skulle ske uden deltagelse af fremmede styrker, tog udenrigsministeren meget alvorligt. Han forment britiske og amerikanske officerer adgang til Bornholm og overvejede sågar at forbyde civile udlændinge adgang. Det gjorde han for at undgå, at Kreml skulle blive mistænksom. Det midlertidige forbud skulle vise sig at blive kendetegnende for den fremtidige danske politik på området.

Bånd på Bornholm

Den note, som blev udvekslet mellem Danmark og Sovjetunionen, blev grobunden for en række begrænsninger, som Danmark pålagde sig selv i de efterfølgende år.

I årene efter Anden Verdenskrig og frem til 1949, hvor Danmark meldte sig ind i Atlantpagten, overvejede de danske regeringer, om et neutral synspunkt i den konflikt, der var under opbygning, var muligt.

Danmarks position krævede en politisk balancegang i efterkrigsårene, da regeringerne ikke ønskede at provokere den nærmeste supermagt, Sovjetunionen, unødigt.



Danske styrker ankommer til Bornholm den 20. og 24. marts 1946. Her er en del af styrken trådt an foran lodshuset i Rønne. Kompagnichefen melder til Bornholms kommandant oberst H.E. Christensen. (fra "Bornholm i krig")

Efter indmeldelsen i Atlantpagten ændrede Danmark dog ikke holdning i spørgsmålet om fremmede tropper på Bornholm. Til trods for at der nu var stærke allierede i ryggen. Danmarks nye allierede var fortsat forment adgang til øen.

Dette blev tydeligt i planlægningen af NATO-øvelsen Main Brace i 1952, hvor britiske og norske torpedobåde skulle deltage nær Bornholm.

Udenrigsministeriet gav indledningsvis sin tilladelse. Men kort tid efter var den planlagte øvelse kommet sovjetiske medier for ører, og de indledte en pressekampagne mod Danmark i blandt andet avisen Pravda, kommunistpartiets talerør. En kampagne, som hævdede, at Danmark

med den planlagte NATOøvelse ville bryde de løfter om ikke at tillade fremmede tropper på Bornholm, der var givet Sovjetunionen i marts 1946.

Pressekampagnen skabte bekymring i Udenrigsministeriet. De øvrige NATO-lande var også opmærksomme på den sovjetiske kampagne. Eksempelvis mødte den amerikanske ambassadør op i Udenrigsministeriet for at argumentere for, at Danmark skulle stå fast på øvelsen i den nuværende form, da ændringer kunne tolkes som eftergivenhed over for Sovjetunionen.

Til trods for appellen fra alliancepartneren USA valgte den daværende konservative udenrigsminister, Ole Bjørn Kraft, at nægte de britiske og norske torpedobåde adgang til

Bornholm.

Konsekvensen var at flytte øvelsen væk fra de bornholmske farvande, uanset at Danmark ikke modtog en egentlig officiel protestnote fra Sovjetunionen.

Sagen viste, at Danmark fortsat gjorde, hvad den sovjetiske regering forventede og ønskede.

I månederne efter øvelsen blev noten fra 1946 analyseret juridisk og sprogligt. I Udenrigsministeriet kom man til den konklusion, at Danmark ikke havde indgået en varig forpligtelse med hensyn til ikke at tillade fremmede tropper på øen. Embedsmændene nåede frem til, at noten sigtede på tiden umiddelbart efter, at Sovjetunionen havde forladt øen. Altså et forsøg på at undgå en efterfølgende britisk overtagelse af øen. Konklusionen ændrede ikke på restriktionerne overfor fremmede tropper på den danske ø i Østersøen.

”Forudilende lydighed”

Den tidligere chef for planlægnings- og operationsstaben i Forsvarskommandoen Kjeld Hillingsø mener, at ovenstående episode fra 1952 er et eksempel på, at Danmark gjorde nøjagtig, hvad Sovjetunionen forlangte. Ellers mener han, at Danmark betjente sig af et begreb, han kalder ”forudilende lydighed”.

”Vores muligheder for at handle suverænt blev bedre, fordi NATO tillod

os et stort spillerum og ikke lagde noget voldsomt pres på os. Og det pres, der kom udefra, det tilpassede vi os sådan, så vi ikke provokerede, men på den anden side heller ikke gjorde, hvad Sovjetunionen altid forlangte. Vi sørgede for, at de ikke forlangte noget, som vi ikke havde lyst til at gøre,” siger Kjeld Hillingsø.

Danmark gjorde altså, hvad man regnede med, at Sovjetunionen ville have, men før den sovjetiske regering forlangte det. Hillingsø mener, at Danmark agererede suverænt omkring Bornholm under Den kolde Krig til trods for den forudilende lydighed og episoder som i 1952.

Det betød ikke, at det danske forsvar var tilfreds med restriktionerne omkring Bornholm.

Ifølge Hillingsø var holdningen, at begrænsningerne var en politisk nødvendighed, men samtidig var det ikke noget, man var stolt over.

”Jeg synes, det var en skamlet. Jeg var jo stærkt koncentreret om mulighederne for at føre krig. Og det svækkede jo mulighederne for at optræde 100 % hensigtsmæssigt,” siger Kjeld Hillingsø. Der helst havde set, at man havde udrustet Bornholm som et hangarskib, men et mere praktisk et af slagsen, nemlig et der ikke kunne synke.

Så fjenden over skulderen

Eftersom Bornholm ligger midt i

Østersøen og bag det hedengangne Jerntæppe, havde Danmark og NATO stor nytte af placeringen. Med en radar i Almindingen midt på Bornholm og en lyttepost ved Dueodde kunne Forsvarets Efterretningstjeneste (FE) kigge den østlige militæralliance Warszawapagten over skulderen i Sovjetunionen, Polen og Østtyskland. Her fulgte efterretningstjenesten opmærksomt med i blandt andet troppe-sammenstrækningerne op til august 1968, hvor de øvrige Warszawa-pagtlande invaderede Tjekkosllovakiet. Den tidligere konservative forsvarsminister, 1982-87, Hans Engell, er ikke i tvivl om Bornholms vigtighed, både for Danmark og NATO:

”Bornholms bidrag til NATO var udover den danske militære tilstedeværelse først og fremmest øens fremskudte position, der gjorde den særdeles anvendelig som udgangspunkt for indhentning af efterretninger

fra den vestlige del af Warszawapagtområdet. Jeg kan garantere for, at Bornholm ikke mindst i en efterretningsmæssig sammenhæng har været af uvurderlig betydning for dansk og dermed NATOs fælles forsvar.”

Synspunktet deles af den tidligere chef for FE Jørgen Otto Hjorth: ”Bornholm var sammen med Grønland Danmarks vigtigste bidrag til NATO.”

De mere lavteknologiske observationsposter langs den bornholmske kyst overvågede skibstrafikken visuelt. Kombineret med radaren og lyttestationen vidste den danske efterretningstjeneste altid, hvad der foregik i Østersøen omkring Bornholm. Hvis skibs- eller flytrafikken ændrede sig fra normalbilledet, kunne analytikere i FE prøve at regne ud, hvad meningen var med det. For eksempel kunne en sovjetisk trawlerflåde sagtens være begyndelsen på et kupforsøg mod Bornholm. Sådanne meldinger sørgede

M41 Walker Bulldog - let opklaringskampvogn.

Under store dele af den Kolde Krig rådede Bornholms Værn over 10 af disse. Det må betragtes som en beskedent styrke.



adskillige gange for, at Bornholms Værn rykkede ud med kampvogne og tropper for at imødegå et sådant forsøg, der som bekendt aldrig blev til noget. Netop forsyningen af efterretninger til de allierede i NATO var guld værd. Informationerne flød nemlig ikke frit rundt, selv ikke blandt de allierede, men blev byttet mod andre informationer.

Pensioneret kommandør i FE Poul Grooss formulerer det således: ”Man får jo ikke noget, hvis man ikke har noget at give til gengæld. Og så er det jo rart, at man har nogle glansbilleder, man kan bytte til andre glansbilleder.” Selvfølgelig meldte Danmark efterretninger videre til NATOs fælleskommando, men det var kun, så de kunne opbygge et oversigtsbillede. De enkelte detaljer holdt man for sig selv i de nationale efterretningstjenester.

Ifølge Kjeld Hillingsø kan man heller ikke bygge noget på NATOs efterretningsbillede. Det blev stykket sammen af informationer fra næsten offentlig tilgængelige kilder.

Først i en krigssituation kunne man forvente, at efterretningstjenesterne arbejdede som en samlet enhed. Bornholm var derfor det danske trumfkort, når de andre NATOpartnere beklagede sig over de danske fodnoter og manglende engagement. Ingen andre medlemslande havde nemlig et efterretningsbillede af Østersøen, der var ligeså godt som det danske.

”Det var jo simpelthen perlen. Hvis

ikke vi havde haft de konstante overvågningsresultater fra Bornholm suppleret med, hvad vi kunne indhente med skibe og fly, så havde vi stået meget dårligt i NATO,” fortæller Hillingsø.

Kontraefterretning

Under Den kolde Krig kom blandt andet polske, østtyske og sovjetiske medarbejdere fra ambassaderne i København til Bornholm for at se nærmere på øen og de militære anlæg. Når ambassademedarbejderne besøgte øen, havde de danske agenter i hælene. ”Vi fulgte nøje med i, hvad de østlige militærattachéer foretog sig, når de var på besøg på Bornholm i forskellige anledninger. De interesserede sig særligt for lyttestationen og radarstationen,” forklarer Jørn Bro, der var operativ chef i Politiets Efterretningstjeneste fra 1968 til 1977. De rapporter, som de danske agenter efterfølgende skrev, blev gennemgået af militærsagkyndige fra FE for at klarlægge, hvad østeuropæerne havde været på udkig efter.

En af dem, der holdt øje med de østeuropæiske medarbejdere, var H. V. Jørgensen, pensioneret major. Han arbejdede som efterretningsofficer på Bornholm under Den kolde Krig. Den sovjetiske ambassadør kom altid i maj måned for at lægge en krans på den russiske kirkegård i Allinge, og det gjorde han også i 1977. H. V. Jørgensen

blev sat til at eskortere ambassadøren og en sovjetisk kommandør.

”Vi skulle se på Hammershus. Det skulle være kulturelt. Men kommandøren og en chauffør kørte pludselig i en anden retning, så jeg råbte, at det var den forkerte retning. Den sovjetiske ambassadør sagde, at jeg ikke skulle bekymre mig. Men jeg kunne ikke komme til en telefon, og jeg kunne ikke få fat på mine kolleger og fortælle, at selskabet var blevet splittet op,” fortæller H. V. Jørgensen, der mistede kommandøren af syne.

Episoden ærgrede soldaten, som ikke haft mulighed for at notere, hvad kommandøren kiggede på. Men flere år senere fik den danske major kortlagt turen af en hjemmeværnsmand, der uopfordret havde fulgt deres færd.

Kommandøren og chaufføren var kørt til det østligste Bornholm og havde skiftet tøj og nummerplader. Hvorefter de var kørt til Snogebæk og havde lejet en båd, så de kunne måle, hvor stejlt havbunden steg ved Balka strand. En strand, der af Warszawapagtlandene var udset til landgangspunkt.

Mindre at handle med

Da Den kolde Krig sluttede, ændrede efterretningsbilledet over Østersøen sig også drastisk. Den efterretningsmæssige guldgrube, Danmark havde rådet over, blev mindre værdifuld. Fra at sidde med de oplysninger, alle havde brug for, sad Danmark tilbage med

nogle mindre vigtige oplysninger, selvom de sovjetiske installationer i Kaliningrad selvfølgelig stadig havde en vis relevans. Kjeld Hillingsø oplevede skiftet meget dramatisk:

”Efterretninger er ligesom logistik et nationalt anliggende. Hvis du vil have mad og ammunition i et andet NATO-land, må du betale. Hvis du vil have efterretninger i et andet NATO-land, må du betale; ikke med penge men med andre efterretninger. Pludselig havde vi jo intet at handle med. Med alt det, vi indsamlede fra Østersøen, kunne vi købe, hvad det skulle være. De andre måtte have spioner inde, mens vi bare kunne sidde og fortælle, hvordan det var med passager igennem Øresund og Storebælt. Vores værdi og mulighed for at handle efterretning faldt dramatisk. På det område var Den kolde Krigs afslutning en ulempe for Danmark.”

Efterretningerne fra Bornholm var vigtige, da den danske efterretnings-tjeneste ikke rådede over et kæmpe netværk af agenter eller satellitter, som andre lande i alliancen havde.

De lande, som Danmark kunne overvåge, blev først neutrale og siden allierede, hvorfor de informationer, Danmark kunne levere, ikke havde nogen større strategisk betydning for NATO.

Østtyskland blev genforenet med Vest-tyskland, og Polen, Estland, Letland og Litauen er i dag medlemmer af for-



Ubådene TUMLEREN og SPÆKHUGGEREN på siden af depotskibet HENRIK GERNER under den gamle fæstning Hammershus, en grå og trist dag i vinteren 1966. Der er nok ingen tvivl om at det mest effektive forsvar mod en sovjetisk/War-sazawa pagt angrebsstyrke der kom over havet, ville være danske og vesttyske ubåde i Østersøen. (FBIB)

svarsalliancen.

Blandede holdninger i NATO

I NATO var holdningerne blandede til restriktionerne omkring Bornholm.

”Tyskerne forstod vores dilemma. De havde nogenlunde samme politiske problemer selv. Briterne ville ikke forstå det. Amerikanerne kunne ikke forstå det. Men der var ikke noget pres. Et skuldertræk og bemærkning om ”at vi må vel som sædvanlig ikke...”. Men det var meget meget klart, at de hørte

på os, fordi de skulle, men de regnede os reelt ikke for noget som helst,” fortæller Kjeld Hillingsø, og ifølge generaløjntanten ændrede den status sig først i 1990, da Danmark sendte krigsskibet Olfert Fischer til Den persiske Golf i forbindelse med Golfkrisen.

”Jeg oplevede, at de nu følte, de kunne regne med os. Det var et kolossalt stemningsomsving. Nu var vi blandt de udvalgte. Dem man kunne regne med,” siger Hillingsø.

Ingen forstærkninger til Bornholm

Bornholms placering, der var tættere på Warszawapagt-landene end på det øvrige Danmark, fik også soldaterne på øen til at gøre sig tanker om øens udsatte forsvar i forbindelse med en eventuel invasion.

”Vi følte, at skulle vi forsvare os, så skulle vi gøre det selv. Vi havde jo gentagne gange oplevet, at vi blev svigtet,” fortæller Poul A. Pedersen, der var officer i Hæren og siden i Hjemmeværnet.

Den fornemmelse bakkes op af de planer eller mangel på samme, som Forsvaret havde for forstærkninger til Bornholm. Kjeld Hillingsø forklarer, at mens NATO havde planlagt forstærkninger til Sjælland og Jylland, skulle Bornholm ikke regne med hjælp fra Danmarks allierede.

”Bornholm adskilte sig ved, at den som altid sejlede i sin egen sø. Der var ikke planlagt forstærkninger til Bornholm. Det vil sige, det er ikke helt rigtigt. Man havde en idé om, at man ville sende nogle danske mobiliseringsstyrker. Der var ikke planlagt udenlandske forstærkninger til Bornholm,” fortæller Kjeld Hillingsø.

Men med massiv tilstedeværelse fra Warszawapagtlandene i Østersøen kunne det blive svært at komme Bornholm til undsætning.

”Hvis vi kunne, ville vi bringe de mobiliserede enheder til Bornholm.

Og i anden omgang havde Forsvaret en idé om at sende en regimentskampgruppe derover, hvilket vil sige 1.000 mand. Det var rent infanteri. Spørgsmålet er, om det nogensinde ville kunne lade sig gøre i en situation, hvor de andre kunne bestride vores ret til at sejle i Østersøen,» siger Kjeld Hillingsø.

Sikkerhedspolitik på listefødder

Sikkerhedspolitik var Bornholm en varm kartoffel helt op i 1980'erne. Først i dette årti ændrede Danmark sin ageren over for Sovjetunionen.

Stemningsskiftet kan ses i den måde, ministrene omtalte øen på.

Den socialdemokratiske forsvarsmister Poul Søgaard nægtede i 1982 under stort ståhej et amerikansk militærorkester at spille til Bornholms Dyrskue og udtalte ved samme lejlighed, at Bornholm ikke var rigtigt medlem af NATO. En udtalelse, der ikke faldt i god jord på klippeøen.

Efter regeringsskiftet i 1982 forsøgte regeringen med udenrigsminister Uffe Ellemann-Jensen fra Venstre i spidsen at få ophævet de restriktioner, som noten af marts 1946 havde medført. Skridt for skridt fjernede regeringen de bånd, der militært lå om Bornholm. De sovjetiske protester blev affejet i det danske udenrigsministerium. En ganske anden tilgang over for supermagten end tidligere tiders

imødekommenhed.

Både den konservative statsminister Poul Schlüter og hans partifælle forsvarsminister Hans Engell gjorde det samtidigt klart, at Bornholm var en del af det danske rige på linje med andre dele af landet, når de svarede på § 20-spørgsmål om militær tilstedeværelse på Bornholm. § 20 spørgsmål stilles tit af medlemmer af Folketinget til ministre om offentlige anliggender.

”Det ligger mig på sinde at benytte lejligheden til klart og utvetydigt at sige, at Bornholm er en del, en ganske ordinær del af Danmark, ganske som en hvilken som helst anden ø eller halvø her i kongeriget,” sagde Poul Schlüter i 1984 som svar på et §20-spørgsmål stillet af daværende folketingsmedlem for SF Jens Thoft.

Et andet tegn på kursskiftet var, at det samme militærorkester, som i 1982 blev nægtet adgang, i 1985 fik lov at spille på øen. Det var dog ikke alle, der var tilfredse med, at Bornholm ændrede status. Keld Albrechtsen fra det daværende Venstresocialisterne og Jens Thoft fra SF stillede adskillige kritiske spørgsmål til forandringerne. Jens Thoft følte sig sikker på, at der i 1946 også var indgået en underhåndsaftale, altså nedskrevet, om at Bornholm skulle holdes fri for fremmede tropper i fremtiden.

”Jeg synes, Uffe Ellemann-Jensen legede julelege. Jeg synes, at det var

retfærdigt, at man holdt Bornholm fri for fremmed militær,” siger Jens Thoft. Ifølge SF’eren var det militæret og ikke den pågældende nation, der var problemet. Han ønskede generelt så lidt militær som muligt i Østersøen.

Efter næsten 40 år med forsigtighed fik allierede NATO-skibe og -fly lov at besøge øen. Først i 1998 var samtlige restriktioner for Bornholm ophævet.

”Fjernelsen af restriktionerne måtte tages trin for trin, for der var mange meget nervøse embedsmænd – især i Forsvarsministeriet – men efterhånden mistede restriktionerne jo helt deres praktiske indhold,” husker Uffe Ellemann-Jensen, der var udenrigsminister fra 1982 til 1993.

Ellemann-Jensen er ikke i tvivl om, at Danmark var for eftergivende under Den kolde Krig: ”Vi lod os presse i ganske mange år. Det bekræftes vel også ved, at da vi så begyndte at ændre tingene, fremkaldte det vrede protester fra den sovjetiske ambassadør.”

Tidligere forsvarsminister, Hans Engell er ikke enig: ”Jeg mener ikke, Danmark på nogen måde har ladet sig presse af Sovjetunionen. Men man opretholdt helt i overensstemmelse med traditionel dansk udenrigspolitik en ikke-provokerende profil uden at acceptere sovjetiske sabelraslerier og provokerende udtalelser.”

Kjeld Hillingsø er slet ikke i tvivl om, Danmark lod sig presse, hvilket flere militære chefer også gjorde Folketinget



Sovjetunionen/Warszawapagt-landene rådede over et meget stort antal amfibiefartøjer, beregnet til landsætning af landstyrker på en fjendtlig kyst. I den sidste halvdel af den Kolde Krig blev disse suppleret af luftpudefartøjer der med stor fart, 50 - 70 knob, kunne foretage overraskende angreb. Her er en sovjetisk AIST-klasse ved at landsætte en let kampvogn. (FBIB)

opmærksom på. Han husker, at så snart de pustede sig op og spillede med de militære muskler, så kom de til kort over for den politiske virkelighed.

”Sådan er konditionerne for et lille land. Der var ingen andre muligheder, inden vi kom ind i NATO. Efter vi blev medlem af NATO, gik der en meget lang periode, hvor vi så det som en ren national opgave at forsvare Danmark. Gang på gang glemte vi, at vi var medlem af en alliance, som i hvert fald var jævnbyrdig og sandsynligvis overlegen. Det glemte Danmark og så

hele tiden sig selv som den lille lus mellem to store negle. Vi kunne i virkeligheden have tiltaget os meget større handlefrihed. Det er ingen tvivl om, at vi lod os presse,” siger Kjeld Hillingsø.

Herre i eget hus

Spørgsmålet er, om Danmark agerede som en suveræn stat på Bornholm under Den kolde Krig? Gentagne gange gav de skiftende regeringer efter for det sovjetiske pres. Et pres, som kom til udtryk både i officielle

diplomatiske noter og skrivelser i den sovjetiske presse, og som resulterede i, at Danmark pålagde sig selv restriktioner på øen. Paradoksalt nok den selvsamme ø, der i 1658, som den eneste del af Danmark, befriede sig fra svenskerne og selv valgte at høre til riget.

Kjeld Hillingsø mener, at Danmark opførte sig suverænt under indtryk af den stærkeste Østersømagt:

”Vi handlede suverænt med det åg, vi havde på os. Nemlig at vi var et lille ulykkeligt gidsel ved Østersøens ind- og udsejling. Forskellen var, at vi nu havde stærke allierede i ryggen, og at vi ikke behøvede at åle os i muddret, som vi havde gjort over for det nazistiske Tyskland. Og så er realiteten jo, at vi ikke bare gør, som vi selv vil. Det er realpolitik for et lille land, som ligger der, hvor vi ligger. Men det er småstatens lod og vilkår.” Tidligere udenrigsminister Uffe Ellemann-Jensen supplerer: ”Der var begrænsninger på vores suverænitet. Vi tog så vidtgående hensyn til Sovjetunionen, at det indebar en frivillig begrænsning af vores fulde suverænitet.”

Både Hillingsø og Ellemann-Jensen mener altså, at Danmark ikke var fuldkommen suveræn, når det kom til forholdene på Bornholm.

Professor i jura ved Århus Universitet og ekspert i folkeret Jens Hartvig Danielsen mener ikke, at Danmark

havde indskrænket suverænitet på Bornholm: ”At Danmark accepterede, at man ikke ville tillade fremmede landes militærstyrker på Bornholm, og at man accepterede det krav fra sovjetisk side, var en restriktion, man lagde på sig selv. Juridisk kunne de danske myndigheder i overensstemmelse med Danmarks grundlov derfor godt bestemme, at det måtte fremmede styrker godt. Folkeretligt kunne Danmark også bestemme det, fordi Danmark ikke folkeretligt har forpligtet sig til at respektere et sådan sovjetisk krav, men det viser igen, at der er et spænd mellem det juridiske univers og det politiske univers. Fordi den politiske realitet nok var, at Danmark syntes, at det politisk var mest hensigtsmæssigt at acceptere det sovjetiske standpunkt.” Danmark accepterede altså en indskrænket handlefrihed på Bornholm. En selvpålagt restriktion, men ikke en juridisk bindende indskrænkning, der uofficielt lod Sovjet få indflydelse på Bornholm. Et er det juridiske, men politisk accepterede skriftende regeringer, at de ikke havde fuld handlefrihed på øen. Om Danmark kunne have handlet anderledes, er der delte meninger om. Hans Engell mener, at den politik, der fra dansk side blev ført, var den rigtige: ”Med hensyn til, om Danmark kunne have handlet anderledes, er svaret klart nej. Bornholm var det eneste sted i Vesteuropa, hvor russerne frivilligt

trak sig tilbage efter krigen.

Da russerne derfor uden stort pres trak sig tilbage, var lettelsen enorm, og danskernes vilje til at forhindre, at den del af Østersøen blev et spændingsområde derfor udtalt.”

Kjeld Hillingsø er dog ikke ovenud begejstret for den politik, Danmark førte under Den kolde Krig:

”Jeg mener selvfølgelig, at Danmark i højere grad burde have lyttet til sine allierede, end at føre tilpasningspolitik. Vi burde have optrådt skarpere overfor Sovjet. Moralsk synes jeg ikke, vi optrådte ordentligt.”

Ifølge cand. mag. i russisk og historie Jacob Hornemann, der står bag dokumentksamlingen Bornholm mellem Øst og Vest, var Bornholm et tveægget sværd. Radarvarslingerne gav pluspoint i NATO, men restriktionerne var dynamit, hvis det var kommet til en Cuba-krise i Østersøen. Spørgsmålet var, hvordan NATO havde reageret på en sovjetisk aggression mod Bornholm. Det skabte usikkerhed om øen.

”Danmark lod sig presse af russerne omkring Bornholm ved at give køb på base-forbeholdet og stationeringen af amerikanske fly, der blev droppet delvist på grund af sovjetisk pres. Bornholm var i en vis forstand neutraliseret,” siger Jacob Hornemann. Bornholmerne blev, selvom den almindelige borger ikke vidste det, svigtet igen. Bornholm måtte klare sig selv, da hverken forstærkninger



I perioden 1965 - 1986 var det F104 Starfighter der fungerede som det danske afvisningsberedskab. Flyene var stationerede i Jylland, men de kunne indenfor ca. 10-15 minutter være over Bornholm.

eller forsvar af øen lå i NATOs planer. Danmark var altså medlem af NATO men ikke Bornholm, som Poul Søgaard sagde tilbage i 1982. ”Poul Søgaard havde ret i den forstand, at NATO ikke var militært aktiv på øen,” siger Hornemann.

Bornholm var på trods af sin ringe størrelse både et stort dansk sikkerhedspolitisk problem over for Sovjet og en efterretningsmæssig guldgrube under Den kolde Krig.

Efter en periode, hvor Sovjetunionens direkte arvtager, Rusland, har slikt sine sår, er stormagten igen på færde omkring Bornholm, hvor russiske jagtfly prøver det danske beredskab af. Ifølge Jacob Hornemann er Putinstyrets politik over for USA og NATO en markering af russisk selvstændighed og stormagtsidentitet. ”Overflyvninger er primært for at genere og har sym-

- **NATO:** *North Atlantic Treaty Organisation*. Vestlig forsvarsalliance dannet i 1949 som Atlantpagten med medlemmer som Belgien, Canada, Danmark, Frankrig, Holland, Island, Italien, Luxembourg, Norge, Portugal, Storbritannien, USA og Vesttyskland fra 1955.
- **Warszawapagten:** Østlandenes militæralliance under den kolde krig med medlemmer som Sovjetunionen, Polen, Østtyskland, Tjekkoslaviet, Rumænien Ungarn og Bulgarien. Oprettet i 1955.
- **Den kolde krig:** er betegnelsen for det anspændte forhold mellem landene i NATO og Warszawapagten (særligt USA og Sovjetunionen) i perioden fra 2. verdenskrig til Sovjetunionens opløsning i 1991.
Den kolde krig sluttede med Berlinmurens fald 9. november 1989 og Sovjetunionens sammenbrud i 1991.
- **Afvisningsberedskab:** det danske luftvåbens beredskab, som går på vingerne for at sikre, at fremmede fly ikke kommer ind over dansk luftrum, også kaldet luftens politi.
- **Suverænitet:** Suverænitet betyder i folkeretten, at et land selv har enehærdedømme over sine besiddelser, at det kan udarbejder sin egen lovgivning, og at dette land ikke skal tåle indblanding fra anden side (andre lande).
- **§ 20-spørgsmål:** Et spørgsmål om et offentligt anliggende stillet af et folketingsmedlem til en minister.

bolsk betydning for den russiske selvhævdelse og stormagtsambition. De er ikke af nogen særlig fare for Danmark,” fortæller Hornemann. I dag

viser de russiske flyvninger, hvor det danske afvisningsberedskab bliver sat i gang, at spillet om Østersøen ikke er overstået.

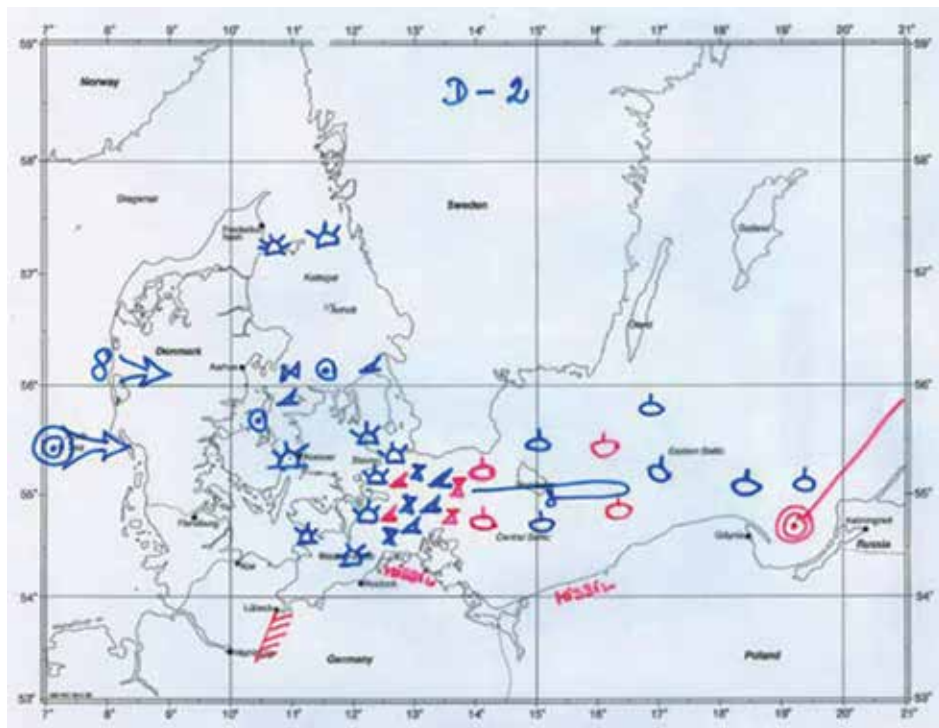
De bornholmske restriktioner

- Udenlandske militære skibe og fly måtte under NATO-øvelser ikke bevæge sig øst for den 16. længdegrad, ca. 40 kilometer øst for øen.
- Udenlandske militærfly måtte ikke lande på Bornholm.
- NATO-øvelser måtte ikke finde sted på Bornholm.
- Regulære NATO-enheder måtte ikke gå i land på Bornholm.



Bevogtningsfartøjet P 537 RAN var et af ni fartøjer af DAPHNE-klassen bygget i perioden 1960-65. SDCerne (Seaward Defence Craft) som fartøjerne ofte blev kaldt i det daglige var arbejdshestene i farvandsovervågningen. (FBIB)

Sådan ville Danmark forsvare sig mod en invasion



To dage inden krigsudbrud / D-2:

Warszawapagtens landgangskibe og eskorte ligger i Gdynia-bugten nær den sovjetiske Østersøflådes hovedkvarter i Baltiisk, Kaliningrad. Sovjetiske ubåde befinder sig både øst og vest for Bornholm, mens Warszawapagtens fregatter, minestrygere og torpedo-missilbåde ligger helt tæt på den danske kyst.

Over for dem ligger adskillige minefelter i Køge Bugt, Faxe Bugt, ud for Falsters østkyst, i Øresund og i begge bælter. De danske fregatter (korvetter) og torpedomissilbåde beskytter minefelterne, mens NATO-ubåde ligger og observerer nær og øst for Bornholm. Det danske flyvevåben rekognoserer over Østersøen.

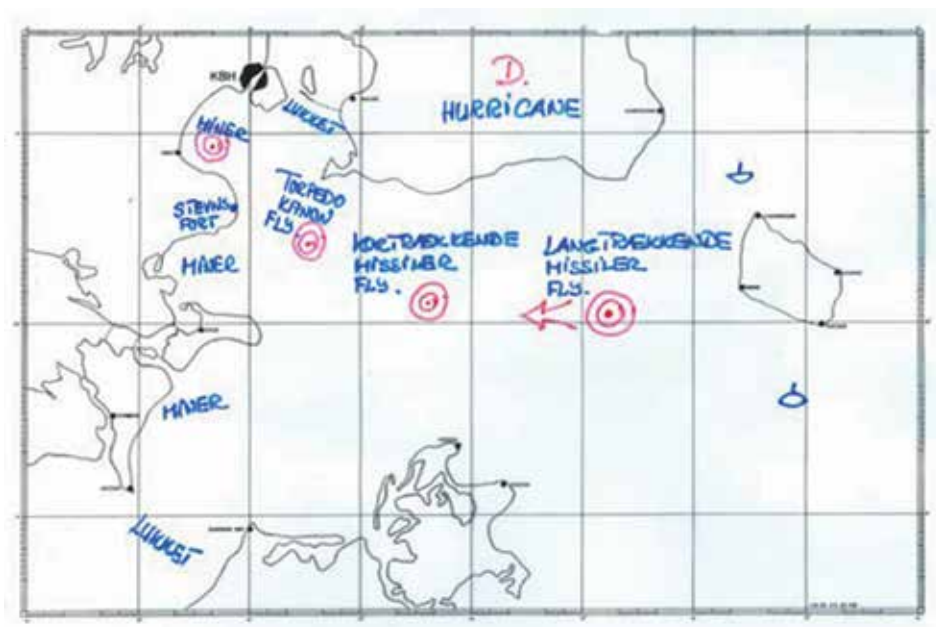


En dag inden krigsudbrud / D-1:

Warszawapagts landgangsflåde sejler mod vest langs med Østersøkysten dækket af sin eskorte. Polske, østtyske og sovjetiske fregatter, minestrygere og torpedomissilbåde lægger sig helt tæt på minefelterne langs den danske kyst. Danske fregatter (korvetter) og torpedomissilbåde ligger som en skærm foran minefelterne.



NATO-fly patruljerer nu kraftig over Østersøen med fokus på invasionsflåden, mens NATOs ubåde er trukket tilbage vest for Bornholm i en fortsat observationsrolle.



Krigsudbrud / D:

Alt efter hvornår krigsudbruddet sker, vil danske og NATO-styrkernes flyangreb og missiler hagle ned over invasionsflåden. Jo længere ude i Østersøen jo bedre. Angrebene ville falde først med langtrækkende missiler og flyangreb. Når flåden kommer tættere på vil både kortrækkende og langtrækkende missiler samt fly angribe invasionsflåden. Først når invasionsflåden er ud for Stevns vil de danske krigskibe supplere med kanonild oveni de andre angrebsmetoder.

Efter dette vil den danske marine og luftvåben være nedkæmpet på Østersøfronten, mens invasionsstyrken vil være kraftig reduceret. Det var så meningen, at de danske hærstyrker skulle tage sig af den decimerede landgangsflåde.

Krigsplan tegnet og beskrevet af pensioneret kommandør Axel Fiedler, som var med til skrive de sidste krigsplaner for Østersøen.

Fjenden som flygtning.

Under Den kolde Krig på Bornholm bød hverdagen også på overraskelser. Da en østtysk afhopper pludselig landede på en pløjemark ved Poulsker i 1969, reagerede kaptajn Poul A. Pedersen hurtigt og var den første på pletten.

Kaptajn Poul A. Pedersen sidder i auditoriet på Almegårds Kaserne ved Rønne på Bornholm en kold forårsdag i 1969. Ved siden af ham er hans chef oberstløjtnant i Hjemmeværnet K. R. Jakobsen. De sidder på første række og lytter til obersten, Niels Erik Leschly, fra Bornholms Værn, der gennemgår morgens netop overståede øvelse. Auditoriet er fyldt med soldater fra hæren og hjemmевærnsfolk, der har været på fælles øvelse. Poul A. Pedersen er hjemmевærnsmand. I 1965 gik han fra at være delingsfører i hæren over i Hjemmeværnet for at få nye udfordringer.

Pludselig springer døren til auditoriet op, og en politimand farer ind og hvisker noget til obersten. Poul A. Pedersen spidser ører. Det samme gør hans chef. De sidder kun få meter fra den tyste samtale. De kan høre det meste af, hvad der hviskes. Politimanden fortæller obersten og de to på medhør, at der er landet et østtysk øvelsesfly på en mark nede på Sydbornholm. De to mænd på første række udveksler blikke. "Det skal vi

sgu ned at se," siger K.R. Jakobsen.

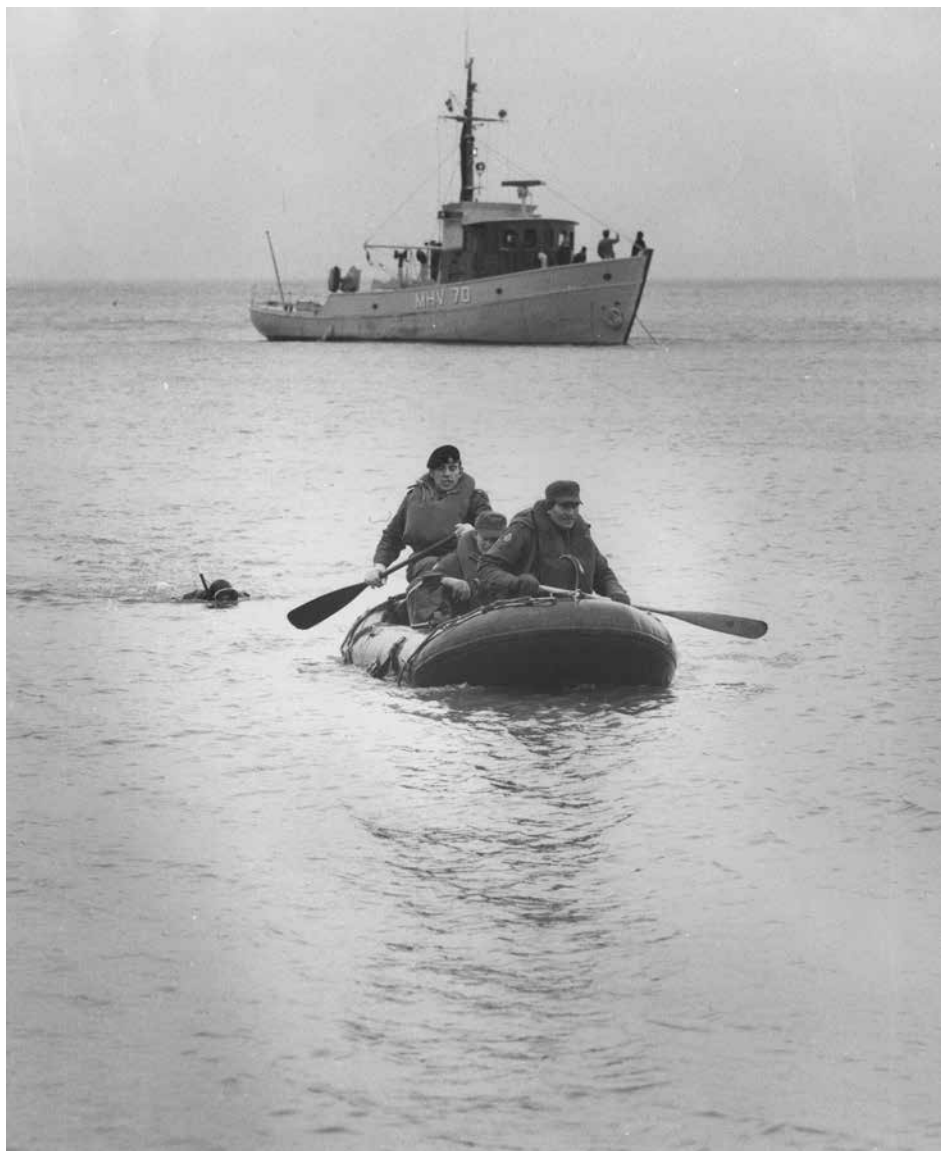
De trækker sig stille ud af auditoriet gennem bagdøren og går roligt hen til Jakobsens mørkegrå Saab. Men så snart de er inde i bilen, træder han hårdt på speederen. De sætter kursen mod en mark ved Poulsker på Sydbornholm, hvor St. Vibegaard ligger.

Flere afhoppere

I løbet af Den kolde Krig landede flere fremmede militærfly på Bornholm. Blandt andet landede der i 1950'erne tre MIG-jagerfly. Alle med polske piloter, som efterfølgende søgte politisk asyl i Vesten. Landingerne affødte spændinger mellem Danmark og Polen. Det skyldtes blandt andet, at da den første polak landede i sit stjålne MIG-jagerfly i 1953, var det samtidig første gang, at en MIG-jager landede i uskadt tilstand på den vestlige side af jerntæppet.

Danmark var medlem af NATO, og chancen for at undersøge fjendens fremmeste jagerfly var en meget stor efterretningsmæssig gevinst.

Polakkerne krævede naturligvis flyet udleveret med det samme, men fra dansk side valgte man at skille flyet ad, sejle det til København og undersøge det, hvilket ikke behagede Polen. Det medførte blandt andet, at Udenrigsministeriet fik flere besøg af den utilfredse polske ambassadør, der klagede over, at det trak ud med udleveringen af flyet, som i sidste ende fandt sted.



MHV 70 var en af tre kuttere der i 1957-58 blev bygget på Orlogsværftet specielt til Det Maritime Hjemmeværn (DMH). I 1961 ændrede DMH navn til Marinehjemmeværnet (MHV). De tre fartøjer tog aktivt del i farvandsovervågningen, og hjemmeværnets generelle øvelsesaktivitet som ses her.

Flugten fra Østtyskland

Tre dage før flugten forsøger Gerhard Scharnitzky at låne nogle dokumenter om YAK-18 fly ved en flybase i Cottbus. Det får han ikke lov til, men hans overordnede fatter åbenbart ikke mistanke til ham. De ændrer ikke planen om, at han den 7. marts klokken 08.00 skal flyve med en kollega i et YAK-18. Men på dagen kommer Scharnitzky før sin kollega, kaptajn Fischer, der skal flyve øvelsesflyet. Da Fischer møder op for at gøre flyet klar, er det væk. Gerhard Scharnitzky har tidligere på morgenen sat sig til rette i det lille fly og er lettet alene fra en flyveplads nær Berlin. Han har stjålet det lille én-motors propeldrevne øvelsesfly fra sin arbejdsplads, den østtyske folkearmé. Han sætter kursen mod Bornholm. Han flygter ikke kun fra sit land, men også fra sin kone og to børn.

På Bornholm står de radarer, som senere får øje på ham. Men foreløbig holder Gerhard Scharnitzky sig under 300 meters højde, for at de østtyske radarer ikke skal få øje på ham. Han kender tydeligvis systemerne. På radarstationen i Saal nær Rostock sidder den østtyske underofficer Hans-Joachim Rieck og kigger på sin radarskærm. Rieck og kollegerne regner ikke med, at de skal holde øje med fly sydfra i eget territorium, og de får da heller ikke øje på flygtningen, før det er for sent. Først da Scharnitzky er ude over Østersøen, stiger han op

i 1000 meters højde og dukker op på underofficerens radarskærm. Men radarstationen sender ikke østtyske jagerfly på vingerne for at fange ham, da han allerede er inde over Bornholm og dansk luftrum.

De danske radarer er mere opmærksomme på fly sydfra og opfanger Scharnitzkys kurs mod Bornholm. Kontrol og Varslingstjenesten sætter afvisningsberedskabet i gang. De sender to jagerfly på vingerne, Starfightere F-104. De danske fly letter fra Aalborg og når frem, så de kan identificere flyet og følge Gerhard Scharnitzky ind over det danske luftrum. Piloterne kan konstatere, at det østtyske fly ikke er armeret, hvorefter de lader ham lande og returnerer til deres base. Gerhard Scharnitzky lander på en pløjemark ved St. Vibegård. Da hjulene rører jorden, begynder den delvis opblødt jord at klistre til dækkene på landingsstellet. Kaptajnen klarer den svære landing.

Han triller hen ad marken og drejer flyet over mod noget buskads for at undgå, at flyet skal tiltrække for megen opmærksomhed fra luften.

I første omgang bemærker gårdejer Knud Madsen ikke flyet, der lander på hans mark. Det er først, da hunden begynder at gø, at Knud Madsen bliver opmærksom og ser piloten komme gående.

Knud Madsen ringer til politiet og fortæller, hvad han har set. Men da gårdejeren er flyverhjemmeværns-



Efter Gerhard Scharnitzky landede med det fly, han havde stjålet fra DDR, blev han taget med af politiet. Her bevogter en dansk soldat med et MG/62 flyet ved St. Vibegaard. (Bornholmeren)

mand, giver han også flyverdetachmentet besked. Østtyskeren får lov at komme ind i huset, men der veksles kun få ord, da Knud Madsen ikke taler tysk.

Afvisningsberedskabet

Afvisningsberedskabet blev sat i værk, hvis et fly med kurs mod dansk territorium ikke kunne identificeres. Formålet var at forhindre krænkelser af dansk luftrum. En vigtig del af beredskabet var radarerne på Bornholm. De kunne se langt ind i Østeuropa. Det danske forsvar havde derved overblik over flytrafikken i store dele af det baltiske område,

det nordlige Polen og ned til Berlin i Østtyskland. Når det danske forsvar fik øje på et fly, som det gerne ville have identificeret, sendte man de danske jagerfly på vingerne for at se nærmere på flyet og vise tilstedeværelse og derved hævde Danmarks suverænitet i luften. Afvisningsberedskabet fungerer stadig men med langt færre flyvninger.

Først på pletten

De to mænd i Saab'en på vej mod den østtyske pilot kører meget hurtigt hen over Bornholm. Forbi de nøgne træer og resterne af sne på markerne. Klokken er omkring 11 om formiddagen, så der

er ikke mange at overhale.

I bilen spørger de to hinanden, hvorfor pokker denne mand kommer til Bornholm? De diskuterer, om han mon kan have forfølgere i hælene.

De er spændte, men ikke nervøse. Efter en køretur på under en halv time fra den ene ende af øen til den anden drejer K.R. Jakobsen Saab'en til venstre på Poulskervej og kører de cirka 200 meter ad grusvejen ned til St. Vibegård. De to mænd er i uniform, da de stiger ud af bilen på gårdspladsen.

De er de første øvrighedspersoner til at tage imod østtyskeren. Kaptajn Scharnitzky kommer ud af huset og går dem i møde. Han har en grå uniform på og en karakteristisk østtysk pelshue af syntetisk materiale. Han har et våben i hånden. En pistol. Kaptajnen stopper op foran Poul A. Pedersen og K.R. Jakobsen og gør honnør, de gør det samme. Ingen af parterne siger noget. Gerhard Scharnitzky rækker sin pistol til oberstløjtnanten. Men lige i det øjeblik, danskeren skal til at tage imod den, kommer politiet rullende ind på gårdspladsen. Obersten gør derfor tegn til den østtyske kaptajn, om at han skal aflevere pistolen til dem. Det gør han så. Langsomt begynder der at komme flere mennesker. Soldater, der skal bevogte flyet, nysgerrige drenge, der vil se flyet, og både øens oberst og kommandørkaptajn indfinder sig og får en snak med Gerhard Scharnitzky, inden han køres til Rønne, hvor

kriminalpolitiet afhører ham kortvarigt. I løbet af eftermiddagen bliver kaptajnen ført til Rønne lufthavn. En Sikorsky helikopter henter ham og bringer ham til afhøring hos Politiets og Forsvarets Efterretningstjeneste.

Sporet efter Gerhard Scharnitzky er i dag koldt. En søgning i folkeregistret viser, at ingen under dette navn har fået asyl i Danmark.

Han har muligvis fået politisk asyl i Vesttyskland og efterfølgende en ny identitet. Da Gerhard Scharnitzky flygtede, blev hans familie efterfølgende isoleret af det østtyske ministerium for statssikkerhed, og familiens baggrund blev grundigt undersøgt. Flyet, der blev brugt til flugten, blev efterfølgende fløjet tilbage af en østtysk tekniker.

Artiklen er baseret på interviews med Poul A. Pedersen og Henning Madsen, søn af afdøde gårdejer Knud Madsen, aviserne Bornholmeren og Bornholms Tidende fra den 8. marts 1969, Bornholm mellem Øst og Vest – En udenrigspolitisk dokumentation, besøg på St. Vibegård og artiklen Deutsch-Deutsche Grenzflüge af Jörg Mückler, bragt i Flieger Revue Extra No 16, März 2007.

Del to af denne hovedopgave bringes i MHT nr. 1/2014.



I 1953 landede en polsk pilot sit MIG 15 fly på flyvepladsen i Rønne. Under Korea-krigen havde MIG 15 jageren vist sig næsten jævnbyrdig med USAs bedste jager, F-86 Sabre, men her i 1953 fik man i Vesten for første gang lejlighed til at undersøge et intakt MIG 15 fly på tæt hold.



I august - oktober 1976 flyttede sovjetflåden seks GOLF-klasse ubåde til Østersøen, af mange godtroende danske politikere kaldet Fredens Hav. Ubådene var hver bl.a. bevæbnet med tre missiler der kunne medføre atomvåben. (FBIB)

Victor Hansens pistoler

Af Jan Speerschneider

Tidligere trykt i Våbenhistorisk

Tidsskrift Bd. 42 nr. 8. Nov. 2009.

Først:

Kontreadmiral Johan Emil Victor Hansen blev født den 9. oktober 1837 på Kildevæld i Klampenborg, et ældre landhus der lå ved den gamle strandvej, som ikke den gang var så udbygget som nu. Da han så dagens lys, var det med fuld musik, idet Frederik den Sjette netop kom forbi huset med nogle regimenter efter en høstmanøvre i Dyrehaven. Faderen var dengang musik og sanglærer.

Den unge Victor Hansen blev inden han fyldte 13 år, antaget som volontair ved Søkadet Korpset i 1850, og i august 1857 forlod han Akademiet som sekond-

løjtnant med Gerners Medalje.

I mellemtiden var hans far blevet ansat som Kongelig Kammermusikus hos Frederik Den Syvende. En dag blev han kaldt ud til Frederiksborg og havde fået ordre til at medbringe sin søn, den nye volontair, da kongen ville se ham. Ved den lejlighed var det at han modtog en usædvanlig marinedolk som kongelig gave.

Læs mere om det i en lille artikel i Våbenhistorisk Tidsskrift, bind 29/7 side 253.

En lang karriere i Marinen havde Victor Hansen foran sig, inden han i 1898 blev overlods for det Østlige Distrikt. Han besad flere bestyrelses poster, bl.a. var han den første formand for bestyrelsen, da Dansk Idræts Forbund blev stiftet i 1896.



Victor Hansens marinedolk som han modtog som gave af Frederik VII på Frederiksborg Slot i 1850.



Kontreadmiral Victor Hansen.

Blandt Marinehistorisk Selskabs medlemmer er han nok bedst kendt som forfatter til det rigt illustrerede historiske værk Vore Søhelte fra 1888 (Red).

Han døde i 1912, og ligger begravet på Holmens Kirkegård.

Man kan læse om hans liv i bogen: "Kontreadmiral Victor Hansens Minde, Memoirer og Breve" udg. af Clausen og Rist.

Pistolerne

Igennem min barndom kom jeg jævnligt

hos min onkel Preben, min fars fætter, som boede i Sundvænget i Hellerup. Når man kom ind i rækkehuset, var der en ret stor forstue hvor der var ophængt forskellige våben. På nogle spinkle søm hang der 2 pistoler som jeg altid lod mig drage af, og somme tider måtte jeg tage dem ned. Da var der sket noget, min interesse for de gamle håndskydevåben blev vakt.

Dr. Hansen havde arvet pistolerne efter sin far, som også var søofficer, og søn af Victor Hansen.

En vinterdag i 1991, da dr. Hansen var



Øverst ses flintelåspistol M/1830, fremstillet på Kronborg Geværfabrik. Nederst Victor Hansens pistol.

omkring de 90 år, ringede han til mig og sagde han ville forære mig pistolerne. Da jeg kom for at hente dem, havde han pludselig ombestemt sig og fortalte at jeg nu kun måtte få den ene og at vi skulle køre ind til Orlogsmuseet og afleverer den anden. Noget slukøret kørte jeg ham ind til museet, hvor pistolen og en gammel søkikkert blev afleveret til dengang Museumsdirektør Ole Lisberg Jensen. Det der er spændende ved pistolerne er at de ligner kolonipistolen model 1830, brugt af Militzen på St. Croix. Når man

sammenligner de to pistoler kan man se følgende ligheder:

Skæftet er basalt det samme, bortset fra ladestokarrangementet.

Kolbekappen er den samme, bortset fra den manglende ring til fangsnoren.

Aftrækkerbøjlen med den v-formede ”udskæring” er den samme.

Pibens form er den samme, selv den tungeformede afslutning på svans-



Øverst ses flintelåspistol M/1830, fremstillet på Kronborg Geværfabrik. Nederst Victor Hansens pistol.

skruerbladet er bevaret.

Låseblikket er det samme og viser tydeligt, at pistolen er konverteret til perkussion med bevarelse af den sjove sikringsanordning, dog står der ikke CG Fabrik (Cronborg Gevær Fabrik).

Sideblikket er formentlig også det samme, selv om man har affilet et stykke messing bag bagerste låseskrue.

TL= 34,5 cm, **PL**=20,5 cm, **Kal.** 15,1 mm.

Det som afviger er kaliberet. Kolonipistolerne måler 17 mm, hvor Victor Hansens måler 15,1 mm. Men bag på låseblikket, når slagfjederen er udtaget, er der i firkant stemplet et CB, som efter J.F. Stöckel, 2, side 531, fortæller det er Kronborg Gevær Fabrik ca. 1835. Samtidig fortæller han, at stemplet findes indvendigt i låsen på dansk riffel musket model 1831. Tænkte så det kunne være piben fra denne riffel musket som var lagt ind i en kolonipistol som han måtte have et godt kendskab til, da Victor Hansen jo ofte havde været på de Dansk Vestindiske Øer, og en overgang var Havnemester på St. Thomas i 1863. Men ifølge svar fra Statens Forsvarshistoriske Museum, har musketten en kaliber på 17½ lødige, bedre kendt som 17mm., så det holder ikke.

På venstre side af løbet, er der hugget et 4 tal, som nok er et serie nummer. I min henvendelse til Statens Forsvarshistoriske Museum spurgte jeg samtidig om de ville undersøge serie nummeret på den de har liggende. Museet skrev venligt tilbage, at pistolen ligger på magasin og beklagede dybt at de også var ramt af finanskrisen og har stærkt begrænsede ressourcer til sådanne opgaver. Det ville ellers være spændende at se hvad nr. den havde og om der er lavet flere pistoler af denne type, - findes der måske flere derude?

Hansens pistoler har med den mindre kaliber en god træfsikkerhed og har været en velegnet officers pistol, som i sin tid nok har befundet sig i en smuk mahognikasse.

Victor Hansen var på en fodtur den 3. august 1861 til Hellebæk med et par venner, sikkert officers venner, jeg har nogle skitser derfra. Var han oppe at få konverteret nogle pistoler eller købe nogle, det ved vi ikke, men vi ved ifølge familiekrøniken, at han havde dem med om bord på Korvetten HEIMDAL i slaget ved Helgoland 1864 hvor han var kanonkommandør.

Afslutning:

Victor Hansen var en dygtig tegner og maler. Han havde altid sin malerkasse med når han var til søs, og når der var



Bataljen ved Rügen 17. marts 1864. Linieskibet SKJOLD ses i forgrunden. Malet af Victor Hansen.



Slaget ved Helgoland 9. maj 1864. Bagerst i billedet ses HEIMDAL, JYLLAND og NIELS JUEL. Forrest ses RADEZKY og SCHWARZENBERG. Malet af Victor Hansen.



Napoli Bugten. Fregatten JYLLAND ses i baggrunden. Malet af Victor Hansen, 1869.

mulighed for det, var han i land med sit malergrej og skitseblokken. Familien har vel i dag ca. 35-40 malerier hængende og et stort antal tegninger. Da han i 1894 skulle på togt til Middelhavet som chef på korvetten DAGMAR, indrettede han et lukket ombord til den unge marinemaler Vilhem Arnesen, så denne lovende kunster kunne komme ud og få nogle maritime indtryk. Som tak for rejsen malede Arnesen et meget stemningsfyldt aftenbillede til Chefen, hvor DAGMAR ligger til ankers på reden med Konstantinopel som baggrund.

Ud over det billede, har jeg taget 3 billeder med, da jeg synes de har en vis marinehistorisk interesse.

Inspiration: Erik Trolldhuus "Militære Flintelåspistoler" artikel i Årbogen 2009.

Litteratur:

J.F. Støckel "Håndskydevåbnenes Bedømmelse".

"Kontreadmiral Victor Hansens Minder"

Kilder: Statens Forsvarshistoriske Museum.



Korvetten DAGMAR ligger på reden med Konstantinopel som baggrund 10. november 1894. Malet af Vilhelm Arnesen som gave til Victor Hansen.



DAGMAR ligger for bøj i Københavns havn mellem Holmen og Kastellet. Til venstre ses den engelske kirke og til højre Langeliniepavillionen.



Skruekorvetten DAGMARS besætning i 1899.

Med THETIS til Færøerne og Grønland 1960

Theis Nielsen

Baggrund: Jeg havde selv bedt om at kunne gøre tjeneste på THETIS, da jeg vidste at de skulle til Grønland i 1960. Jeg gjorde det fordi mine forældre og søster i flere år havde boet i Godthåb (Nuuk). Uheldigvis var min far blandt de omkomne ved HANS HEDTOFT's forlis og jeg ville gerne se det land, som de havde prist så meget og min mor efter hjemrejse roste meget. Min Søster er f.eks. konfirmeret i Godthåb.

Jeg blev tilkomanderet THETIS 18 dec. 1959. Om vi afsejlede før jul eller lige

i det nye år kan jeg ikke rigtig erindre, men 1960 startede med et togt til Færøerne fiskeriinspektion, med KK Hviid som chef. Det er jeg helt sikker på, for jeg husker tydeligt at han ville have at vi fra radiostationen afspillede en ganske bestemt sang, hver gang vi gik fra havn. Den lød kraftigt fra alle skibets udendørs højtalere. Vistnok en amerikansk kadancesang fra marineinfateriet. Det glemmer man nok aldrig. Vi blev afløst på Færøerne først i April af NIELS EBBESEN og sejlede retur til Holmen for klargøring til Søopmåling



THETIS på Grønland.



Frisk vejr i Nordatlanten. Vinden har slidt lidt på flaget. THETIS var ingen fornøjelse at være ombord i i dårligt vejr, men den bjærgede sig godt.

på Grønland. Den forreste kanon blev afmonteret. Dens platform skulle bruges til opbevaring af en del af alt det grej vi skulle medbringe. Vi skulle nemlig opbygge tre nye Deccastationer på diverse øer på Grønland. Så det var ikke småting vi medbragte. Disse stationer skulle kun og kunne kun bruges af søopmålingen. Vi fik også chefskifte og KK Worm-Leonhard tiltrådte.

Vi afsejlede fra Holmen sidst i April og alt gik stille og roligt nordvestover. Den 29

April fik meddelelse om at HANNE S ikke havde indberettet til Grønlands

Kommando om sin position og at vi skulle hurtigt muligt begive os til eftersøgning af skibet. Der blev sat fuld kraft på dampmaskinen og snart fik vi at mærke at vi nærmede os et område med ret så kraftig vind at det nok må siges at være i nærheden af orkanstyrke. Og her viste THETIS sig som det sødygtige skib hun var. På ikke noget tidspunkt var hele besætningen i tvivl om at dette kunne vi nemt klare. Vi blev i området syd for Kap Farvel i flere døgn, og fandt også diverse ting som indikerede at HANNE S var forlist. At der var meget uroligt i området hus-



HANS HEDTOFT på Grønland for første og eneste gang. På vej hjemover forliste skibet med alle mand i en voldsom storm ud for Kap farvel.

ker jeg måske bedst da et af besættningens medlemmer, hvis onkel også havde været med HANS HEDTOFT sagde til mig en dag ” Kan du høre Theis, min onkel og din far råber til os?” Måske lidt markant men alligevel et udtryk for at vi nok skulle klare det. Efter en lille uges tid i området var vi ved at løbe tør for brændstof, hvorfor vi fik tilladelse til at afslutte eftersøgningen og gå til Grønnedal for bunkring. Næsten samtidig blev eftersøgningen også afblæst da man ikke anså det for sandsynligt at kunne gøre mere. Efter et par dages rekreation i Grønne-

dal fortsatte vi til Godthåb (Nuuk) som ville blive vor faste station det meste af sæsonen..

Nu begyndte opbygningen af de nye Deccastationer. Her skal man huske på, at dengang var der kun næverne der kunne transportere, så alt hvad der skulle i land på øerne blev sejlet ud med THETIS, omlastet i motorbåde med robåde på slæb og sejlet ind, hvorefter det blev med håndkraft båret i land. Og det var ikke småting. Der skulle f.eks. opføres en hel ny mast til deccaen som var ret høj. Det blev udført af besætningen af de, der ikke var bange for



Her kommer hans høje majestæt ombord på det mærkelige lille grå skib.

at gå i højden da masterne var ca. nok 75m. høje. Resten af besætningen slæbte den anden del af udstyret. Selve decca elektroniken, kabler, proviant til stationsbesætningen, o.s.v. Der skulle oprettes 3 stationer. En på Håbets Ø ud for Godthåb, en på en ø som hed Talerulik og en på en ø ved Fiskenaeset. For os radiofolk var det noget af en udflugt. Vi skulle sørge for kommunikationen til øen under arbejdet og det foregik sådan at en af os var med i land med en lille sender til skibet. Efter opbygningen af de tre stationer, blev systemet afprøvet og det foregik med

hjælp af flyvevåbnets Catalina som var stationeret i Narsasuak. Herefter kunne selve opmålingen begynde. En del af opmålingen foregik ud for Godthåb på Fyllas Banke. En dag blev opmålingen afbrudt og vi mødtes med et amerikansk skib som leverede en lille landgangsbåd til os. De satte den simpelt i vandet og så var det vores. Den skulle i de næste år bruges til at transportere godset når en station skulle flyttes til et andet område. Også Polardåb blev der tid til. En dag ankrede vi ved munden af fjorden ind til Sdr.Strømfjord og så var der



Alskenes løjer udfolder sig under en polardåb.

polardåb for alle pengene.

Det lykkes os også at gå på grund. En dag var vi i meget uklart vejr på vej til Færingehavn for bunkring, da vi stødte på grund på et skær. Vi stod godt fast og måtte have hjælp af Sigyn til at komme fri ved højvande. Skæret er i dag i søkort benævnt som "Thetisskær". På et tidspunkt lige efter blev Chefen syg og måtte flyves hjem fra Godthåb. Hermed var det slut med opmålingen. Chefen var jo også opmåler. Næstkommanderende H.G Jørgensen overtog og efter ilægning af cement i den revne vi havde fået i stævnen. Efter afrigning

sejlede vi derfor hjemover, men måtte lige omkring Færøerne på Fiskeriinspektion en tre ugers tid, inden vi anløb Holmen. Et fantastisk togt var slut, med mange oplevelser som de fleste nok ikke vil glemme.

Jeg afgang fra THETIS den. 17.dec 1960.



THETIS med sit på det tørre. Ikke nogen ønskesituation. Til alt held var lækagerne i skroget ikke værre end, at de midlertidigt kunne tætnes med cement.



THETIS stod så fast på grunden, at det var nødvendigt med nogle ekstra "heste" fra en slæbebåd, som heldigvis var i nærheden. Alle kunne prise sig lykkelige over, at vejret vist sig fra sin mest gunstige side.

spændende modeller at se på og interessante modelbyggerkolleger at tale med.

Onsdag den 5. februar kl. 19.10 fortæller Poul Beck, som er daglig leder af aktiviteterne i Arresten, om optakten til krigen i 1864, de komplicerede politiske og historiske forhold og den efterfølgende krig. Flere historikere giver udtryk for, at begivenhederne kan være vanskelige at få rede på, så det er en strålende anledning til at få sat tingene i perspektiv. En omstridt maritim detalje under krigen var panserbatteriet Rolf Krakes rolle, og aktionerne i Egersund i forbindelse med preussernes forsøg på at omgå de danske landstyrker ved Dybbøl.

Onsdag den 5. marts kl. 19.30 fortæller Niels Mejdal, der blandt meget andet er formand for Fonden Peder Skram og for Ubådsforeningen, om sin lange karriere i Søværnet, bl.a. som ubådscbef og korvetchef, og om sin tilknytning til fregatten. Her fortæller han om op- og nedture i mere end en menneskealder i Søværnet og tiden efter hjemsendelsen.

Torsdag den 3. april afholdes laugets generalforsamling på Orlogsmuseet. Dagsordenen udsendes i foråret. Generalforsamlingen efterfølges som vanligt af et af Poul H. Becks underholdende og interessante foredrag om et dramatisk krigshistorisk emne.

Året rundt er der med få undtagelser åbent om tirsdagen i Arresten på Nyholm (A.H. Vedels Plads 6, 1439 K) fra kl. 10.00 til ud på aftenen. Her kan man ofte møde op mod tyve aktive laugsmedlemmer, der er optaget af de løbende projekter, som alle er velkomne til at engagere sig i. Følgende modeller er undervejs: Nyholms Mastekran i 1:16, kongebåden SVANEN fra 1763 (1:36), fregatten ROLF KRAKE fra 1955 (1:48), korvetten TRITON fra 1955 (1:50), en torpedomissilbåd af Willemoes-klassen fra 1975 (1:50), fregatten PEDER SKRAM fra 1966 (1:65) og torpedobåden GLENTEN fra 1933 (1:50).

Moderne medier

Orlogsmuseets Modelbyggerlaug forsøger at følge med tiden og er derfor repræsenteret på internettet via en hjemmeside (www.modelbyggerlaug.dk), en interessegruppe på Facebook (Orlogsmuseets Modelbyggerlaug) samt en profil på Twitter (@Modelbyggerlaug). Alle interesserede er velkomne til at besøge hjemmesiden, melde sig til Facebook-gruppen og følge os på Twitter.

**MEDDELELSER FRA
ORLOGSMUSEETS VENNER / MARINEHISTORISK SELSKAB**

Arrangementer sæsonen 2013 / 14

Onsdag den 27. november 2013 kl. 1930

Flåden i krig efter murens fald - Kommandørkaptajn Gustav Lang.

Mødested: Kanonkælderen i Orlogsmuseet.

Onsdag den 29. januar 2014 kl. 1930

Danmark i krig - Museumsinspektør Jakob Seerup.

Mødested: "Tøjhusmuseet ad hovedindgang Tøjhusgade 3".

Onsdag den 19. februar 2014 kl. 1930

Washingtontraktaten fra 1922 og dens konsekvenser

Lars Wismann. Mødested Orlogsmuseet

Onsdag den 5. marts 2014 kl. 1930

Stevnsfort og Kystbefæstningen efter Den Anden Verdenskrig

Tom Wismann. Mødested Orlogsmuseet

Onsdag den 2. april 2014 kl. 1930

Generalforsamling med historiske foto

Mødested Orlogsmuseet

Efter onsdagsforedragene og generalforsamlingen er der mulighed for at få 2 stk.
smørrebrød med øl og kaffe for i alt 100 kr.

Tilmeldinger til foredragsaftener og generalforsamling til Trine@Kjems.com
Eller telefon 3315-1410. Det skal præciseres, at tilmelding til spisning skal ske
senest **mandag kl. 1200**, før det pågældende foredrag/generalforsamlingen.